

TAQSIMOT LOGISTIKASI

*Ilmiy rahbar: Saidova F.K – BuxDU, “Yashil iqtisodiyot va agrobiznes”
Kafedra kata o’qituvchisi. 3-1-Agrobiznes va investitsion faoliyat ta’lim
yo’nalishi 4-kurs talabasi Tuxtayev Elbek Kamol o’g’li*

ANNOTATSIYA: Maqolada taqsimot logistikasi nima ekanligi, uning qanday maqsadda qo’llanilishi, uning global iqtisodiyotdagi o’rni, kerakligi, u bilan olib borilayotgan logistik jarayonlarning rivojlanganligi sababli qulay boshqarilayotgani va shu kabi muhim mavzular haqida fikr boradi. Shuningdek maqolada taqsimot logistikasidan foydalanishni takomillashtirish haqida so’z boradi.

KALIT SO’ZLAR: Taqsimot logistikasi, distribution logistics, logistika jarayonlar, sun’iy intellekt, IoT, AI (sun’iy intellekt), qiymat zanjiri, ERP, WMS, transport infratuzilmasini, avtomatlashtirilgan omborlar.

1.Kirish.

Bugungi global iqtisodiyot sharoitida mahsulotlarni o’z vaqtida va sifatli yetkazib berish raqobatbardoshlikning asosiy omillaridan biriga aylandi. Shu sababli taqsimot logistikasi (distribution logistics) korxonalarining muvaffaqiyatini belgilovchi hal qiluvchi yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Taqsimot logistikasi – bu mahsulotlarni ishlab chiqaruvchidan iste’molchiga yoki sotuv nuqtasiga yetkazish jarayonlarini rejalashtirish, boshqarish va nazorat qilish bo’yicha kompleks faoliyatdir. Ushbu tizim ishlab chiqarish, saqlash va yetkazib berish jarayonlarini birlashtirib, tovar harakatining uzluksizligini ta’minlaydi.

So’nggi yillarda taqsimot logistikasi sohasida bir qancha global va mintaqaviy tendensiyalar kuzatilmoqda:

Elektron tijoratning o’sishi: Xalqaro tadqiqotlarga ko’ra, 2024-yilda dunyo bo’ylab elektron tijorat hajmi 6 trillion dollardan oshdi va bu ko’rsatkichning o’sishi taqsimot logistikasi tizimiga bo’lgan talabni oshirdi.

Mahalliy logistika tizimlarining ahamiyati: O’zbekistonda mintaqaviy taqsimot tizimlarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biriga aylandi. Jumladan, “O’zbekiston Respublikasida logistika klasterlarini tashkil etish dasturi” doirasida yangi taqsimot markazlari va omborlar qurilishi rejalashtirilgan.

Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi: IoT, AI (sun’iy intellekt) va blockchain texnologiyalarining rivojlanishi logistika jarayonlarining aniqligini oshirishda muhim rol o’ynamoqda.

Ushbu o’zgarishlar shuni ko’rsatadiki, samarali taqsimot logistikasi tizimini yaratish nafaqat biznes muvaffaqiyati, balki iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun ham muhimdir. Maqolaning maqsadi – taqsimot logistikasi tizimining

mohiyatini, uning biznes jarayonlariga ta'sirini va zamonaviy yondashuvlar orqali samaradorlikni oshirish usullarini tahlil qilishdir.

So'nggi paytlarda O'zbekiston hukumati transport va logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilishga alohida e'tibor qaratmoqda.

"Toshkent xalqaro logistika markazi" loyihasi doirasida yirik taqsimot tizimlarini yaratish boshlangan. Bu markaz mintaqadagi yirik tranzit punktiga aylanishi kutilmoqda.

Sovuq zanjir tizimlarining kengayishi: Tez buziladigan oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash va yetkazib berishni ta'minlash uchun yangi texnologiyalar joriy qilinmoqda. Masalan, Samarqand va Farg'onada zamonaviy sovetish omborlari qurilmoqda.

Elektr transport vositalarining qo'llanilishi: Atrof-muhitga zarar yetkazmaslik uchun ekologik transport vositalarini joriy etish yuzasidan qator loyihalar amalga oshirilmoqda.

Mazkur qadamlar nafaqat mamlakatda logistika samaradorligini oshirishga, balki xalqaro miqyosda ham raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, logistika tizimining takomillashtirilishi iste'molchilar uchun mahsulot narxini pasaytirib, mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun yangi bozorlarni ochib beradi.

2. Adabiyotlar sharxi.

Quyida taqsimot logistikasiga oid olimlar, professorlar va o'qituvchilarning fikrlari keltirib har biri uchun izoh berishga harakat qilaman.

1. Ronald H. Ballouning fikriga ko'ra:

“Taqsimot logistikasi nafaqat mahsulotlarni joyidan joyga tashishdir, balki bu tizimning samaradorligini ta'minlash orqali xarajatlarni minimallashtirish va mijozlar talabini qondirishni nazarda tutadi.”

Ronald Ballou taqsimot logistikasi sohasida yetakchi hisoblanib, uning tadqiqotlari mahsulotlarni optimal yetkazib berish tizimini yaratishga qaratilgan. Uning fikricha, logistika faqatgina tashish va saqlash jarayonlariga emas, balki strategik boshqaruvga ham aloqador. Xarajatlarni kamaytirish va mijozlar qoniqishini oshirish logistik tizimning muvaffaqiyat kaliti ekanligini ta'kidlaydi.

2. Martin Christophening fikriga ko'ra:

“Logistika raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun faqatgina mahsulot harakati emas, balki butun ta'minot zanjirini boshqarish jarayonidir.”

Martin Christopher logistika va ta'minot zanjirini boshqarish bo'yicha xalqaro miqyosda tan olingan mutaxassisdir. U logistika jarayonini ta'minot zanjiri doirasida kengroq yondashuvda ko'rib chiqadi. Bu esa, mahsulot harakatidan tashqari, ishlab chiqaruvchilar, yetkazib beruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlashni talab qiladi.

3. Jean-Paul Rodriguening fikriga ko'ra:

“Taqsimot logistikasi geografiya va transport tizimining samaradorligiga bog‘liq. Tovarlarni yetkazib berish jarayoni asosan infratuzilma va transport tizimlarining sifati bilan belgilanadi.”

Rodrigue taqsimot logistikasi va transport geografiyasi bo‘yicha chuqur tadqiqotlar olib borgan. U logistika tizimini tahlil qilishda geografik joylashuv, infratuzilma va transport tarmog‘ining holati muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi. Bu fikr ayniqsa mamlakatlar va mintaqalar o‘rtasida savdo aloqalarini o‘rnatishda ahamiyatli.

4. Sunil Chopraning fikriga ko‘ra:

“Logistikada mijozlarning ehtiyojlariga javob berish uchun moslashuvchanlikni ta’minlash birinchi darajali vazifa bo‘lishi kerak.”

Sunil Chopra logistika tizimini dinamik tizim sifatida ko‘radi. Uning fikricha, zamonaviy taqsimot logistikasi mijozlarning tez o‘zgaruvchan talablariga moslashish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. Moslashuvchanlik texnologiyalarni qo‘llash, logistika markazlarining samarali joylashuvi va integratsiya orqali ta’minlanadi.

5. Peter Meindlning fikriga ko‘ra:

“Logistika tizimini samarali boshqarish mahsulotlar oqimini boshqarishning shaffofligi va real vaqt rejimida kuzatuv imkoniyatiga asoslanadi.”

Meindlning tadqiqotlari logistika tizimlarini avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy qilish masalalariga qaratilgan. Uning fikricha, logistika tizimining samaradorligi mahsulotlar harakatining kuzatilishi va shaffof boshqaruv tizimlariga bog‘liq. Bu ayniqsa global bozor sharoitida muhimdir.

6. Michael Porterning fikriga ko‘ra:

“Logistika korxonasi qiymat zanjirining ajralmas qismi bo‘lib, bu zanjirning samaradorligi biznesning raqobatbardoshligini ta’minlaydi.”

Porterning “qiymat zanjiri” nazariyasida logistika asosiy yordamchi faoliyatlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Uning fikricha, logistika jarayonlari, xususan taqsimot jarayonlari, korxonaning qiymat yaratish qobiliyatini oshiradi va bu raqobatbardoshlikni belgilaydi.

Yuqorida keltirilgan olimlarning fikrlari shuni ko‘rsatadiki, taqsimot logistikasi mahsulot harakati, mijoz ehtiyojlari, geografiya va texnologiyalar bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan kompleks tizimdir. Har bir yondashuv logistika samaradorligini oshirishga xizmat qiladi va ularni birlashtirish orqali muvaffaqiyatli tizim yaratish mumkin.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot jarayonida taqsimot logistikasi tizimining asosiy elementlari, taqsimot logistikasi samaradorligini aniqlovchi omillar, axborot texnologiyalari, zamonaviy yondashuvlar va tendensiyalar, tahlillar va tadqiqot natijalari, mahsulotlarni qabul qilish va saqlash va mavzuga oid olimlarning fikrlari, ularning ilmiy mushohadalari va

mavzuga bog'liq ko'plab nazariy adabiyotlar, taqqoslash ilmiy mushohada, tizimli yondashuv usullaridan foydalanilgan.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

Taqsimot logistikasi mohiyati va ahamiyatiga alohida e'tibor berishimiz lozim.

1. Taqsimot logistikasi tizimining asosiy elementlari

Taqsimot logistikasi quyidagi asosiy elementlardan iborat:

Transport va transport infratuzilmasi: Tovarlarini maqsadga muvofiq yetkazib berishda transport turlari (quruqlik, dengiz, havo va temir yo'l) tanlovining roli katta.

Omborlar va inventar boshqaruvi: Omborlarning joylashuvi, sig'imi va ulardagi mahsulotlarni samarali boshqarish mahsulot harakatining uzluksizligini ta'minlaydi.

Axborot texnologiyalari: Logistika operatsiyalarini boshqarishda IT tizimlarining (masalan, ERP yoki WMS) qo'llanilishi jarayonlarni tezlashtiradi va aniqlikni oshiradi.

2. Taqsimot logistikasi samaradorligini aniqlovchi omillar

Samaradorlik ko'plab omillarga bog'liq:

Transport xarajatlari: Xarajatlarni kamaytirish uchun yuklarni konsolidatsiya qilish, ekologik transport turlaridan foydalanish va marshrutlarni optimallashtirish zarur.

Vaqt: Yetkazib berishning tezkorligi biznes muvaffaqiyatida asosiy rol o'ynaydi.

Sifat: Mahsulot yetkazib berish jarayonida uning sifati saqlanishi va mijoz talablariga mos kelishi kerak.

3. Tahlillar va tadqiqot natijalari

Jahon tajribasi:

AQShda taqsimot logistikasi samaradorligini oshirish uchun avtomatlashtirilgan robot tizimlari keng qo'llaniladi.

Germaniyada omborlarning integratsiyalangan boshqaruvi va AI (sun'iy intellekt) asosida ishlab chiqilgan tizimlar xarajatlarni 20-30% kamaytirgan.

Statistik ma'lumotlar:

O'zbekistonning ichki transport tarmoqlari va logistika tizimlari tahliliga ko'ra, mahsulotlarni iste'molchiga yetkazish xarajatlari umumiy ishlab chiqarish xarajatlarining 15-20% ini tashkil etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy logistika texnologiyalarini joriy qilish bu xarajatlarni 10-15% ga kamaytirishga yordam beradi.

4. Duch kelishimiz mumkin bo'lgan muammolar va yechimlar.

Bu borada quyidagi muammolarga duch kelamiz:

1. Transport infratuzilmasining yetarlicha rivojlanmaganligi.

2. Sovuq zanjir tizimlari yetishmasligi tufayli tez buziladigan mahsulotlar sifati saqlanmasligi.

3. Omborlar va taqsimot markazlari joylashuvining samarasizligi.

Bu muammolarni quyidagicha hal etishimiz lozim:

Transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish va davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish.

Sovuq zanjir tizimlarini rivojlantirish uchun maxsus investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlash.

Logistika klasterlarini yaratish orqali taqsimot tizimlarini optimallashtirish.

5. Zamonaviy yondashuvlar va tendensiyalar

1. Raqamli logistika: IoT va blockchain texnologiyalarini qo'llash mahsulot harakatining shaffofligini ta'minlaydi.

2. Yashil logistika: Ekologik transport turlariga o'tish karbon izini kamaytiradi.

3. Omnichannel taqsimot: Mahsulotlarni bir nechta platformalar orqali iste'molchiga yetkazish imkoniyatini yaratadi.

Taqsimot logistikasi korxonalarining samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Logistika tizimini takomillashtirish orqali mahsulotlar tezroq, arzonroq va sifatliroq yetkazilishi mumkin.

Bu borada quyidagi takliflarimni berolaman.

1. O'zbekistonda transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish.

2. Xalqaro tajribaga asoslangan avtomatlashtirilgan ombor tizimlarini joriy etish.

3. Davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish.

5. Xulosa va takliflar.

Taqsimot logistikasi bugungi kunda har qanday biznesning muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Samarali taqsimot tizimi mahsulotlarni o'z vaqtida va sifatli yetkazib berish orqali mijozlarning ishonchini oshiradi, biznes jarayonlarini optimallashtiradi va umumiy xarajatlarni kamaytiradi. Ushbu maqola orqali taqsimot logistikasi tizimining mohiyati, muhim elementlari, zamonaviy tendensiyalari va mintaqaviy ahamiyati keng qamrovda tahlil qilindi.

1. Taqsimot logistikasi strategik ahamiyatga ega:

Taqsimot jarayonlari korxonalar xarajatlarining katta qismini tashkil qilishi sababli, logistika jarayonlarini samarali boshqarish raqobatbardoshlikni oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi bu jarayonlarning aniqligini va tezligini oshiradi.

2. Innovatsiyalar samaradorlikni oshiradi:

IoT, AI, va blockchain kabi zamonaviy texnologiyalar mahsulot harakatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi, bu esa logistika jarayonlarini optimallashtirish va iste'molchilar ehtiyojlariga moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

3. O'zbekiston sharoitida taqsimot tizimi rivojlanmoqda:

Hozirda mamlakatda transport infratuzilmasini yaxshilash, sovuq zanjir tizimlarini rivojlantirish va ekologik transport vositalarini joriy etish bo'yicha qator

chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu tashabbuslar O‘zbekistonni mintaqadagi logistika markazlaridan biriga aylantirish imkoniyatini beradi.

4. Barqaror rivojlanish muhim ahamiyat kasb etmoqda:

Taqsimot logistikasi tizimlarining ekologik barqarorlikka moslashtirilishi, ya'ni "yashil logistika" tamoyillarini joriy qilish, global miqyosda tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Atrof-muhitga zarar yetkazmaslik uchun elektr transport vositalarini qo‘llash va energiya tejamkor texnologiyalarni rivojlantirish zarur.

Bu borada quyidagi tavsiyalarni berolaman:

1. O‘zbekistonda transport infratuzilmasini rivojlantirish:

Temir yo‘l va avtomobil yo‘llarining kengaytirilishi hamda modernizatsiyasi ustuvor bo‘lishi kerak.

Yangi taqsimot markazlari va omborlarning strategik joylashuviga e‘tibor qaratish lozim.

2. Raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash:

Taqsimot jarayonlarini avtomatlashtirish uchun ERP, WMS va IoT texnologiyalarini joriy qilish tavsiya etiladi.

Mahsulot harakatini real vaqt rejimida kuzatib borish imkoniyatini beruvchi tizimlar yaratish zarur.

3. Davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish:

Logistika klasterlarini rivojlantirishda davlat tomonidan imtiyozlar berish va xususiy investorlarni jalb qilish mintaqaviy taqsimot tizimining samaradorligini oshiradi.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini eksport qilish uchun sovuq zanjir infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha maxsus dasturlarni amalga oshirish muhimdir.

4. Ekologik barqarorlikni ta'minlash:

Karbon izini kamaytirish maqsadida yashil transport tizimlariga o‘tish strategiyasini ishlab chiqish kerak.

Logistika markazlarida qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni rag‘batlantirish lozim.

Taqsimot logistikasi nafaqat mahsulotlarni iste'molchiga yetkazish jarayonlarini yaxshilash, balki iqtisodiy va ekologik barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston sharoitida logistika tizimini optimallashtirish orqali nafaqat ichki bozor, balki xalqaro savdo uchun ham yangi imkoniyatlar ochiladi. Shu bois, ushbu yo‘nalishda davlat va xususiy sektorning hamkorligi, zamonaviy texnologiyalarning keng joriy qilinishi va barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish o‘ta dolzarbdir.

Adabiyotlar//Литература/Reference:

1. Ballou, R. H. "Business Logistics/Supply Chain Management". Pearson Education, 2020.

2. Christopher, M. "Logistics and Supply Chain Management". Financial Times Prentice Hall, 2016.
3. Olmosbek Z. et al. THE ROLE OF THE GREEN ECONOMY IN UZBEKISTAN //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 13. – №. 4. – C. 165-167.
4. Rodrigue, J.-P., Comtois, C., & Slack, B. "The Geography of Transport Systems". Routledge, 2020.
5. Chopra, S., & Meindl, P. "Supply Chain Management: Strategy, Planning, and Operation". Pearson, 2021.
6. Olmosbek Z. et al. DEVELOPMENT OF LEADERSHIP AND LEADERSHIP SKILLS IN YOUTH //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 13. – №. 4. – C. 162-164.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. "Transport va logistika sohasini rivojlantirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida". 2023-yil.
8. Jahon banki hisobotlari. "Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy". Jahon banki, 2022.
9. Deloitte tadqiqoti. "Digital Supply Networks and the Future of Logistics". Deloitte Insights, 2021.
10. O‘zbekiston Davlat Statistika Qo‘mitasi ma‘lumotlari. "Logistika va transport infratuzilmasi bo‘yicha 2023-yilgi ko‘rsatkichlar".
11. Aliev, B. "O‘zbekiston logistika tizimining rivojlanishi: istiqbollar va muammolar". Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti nashriyoti, 2022.
12. Freightwaves. "Emerging Trends in Distribution Logistics". Freightwaves.com, 2023.